

Brede brugklas

**Kansen bevorderen door latere selectie
bij de overgang van primair- naar
voortgezet onderwijs**

Een uitgave van het Kenniscentrum Gemengde Scholen

Inhoudsopgave

Inleiding	3
1 De meerwaarde van een brede brugklas	5
2 Een nieuwe aanpak: 10-14 onderwijs	7
3 Aandachtspunten	8
Literatuur	10
Colofon	11

Inleiding

Zoals bekend is het Nederlands onderwijssysteem na het basisonderwijs zeer gelaagd en selectief. Aan het einde van de basisschool valt voor jongeren een belangrijke beslissing: ga ik naar het algemeen vormend onderwijs, of naar het beroepsvoorbereidend onderwijs? Veel jongeren en hun ouders ervaren – net als veel media en beleidsmakers – de keuze tussen havo en vmbo als een keuze tussen hoog en laag, tussen aantrekkelijk en problematisch, tussen het openhouden van opties en beperking van kansen. En inderdaad is de selecterende werking van het onderwijs als maatschappelijke sorteermachine in deze keuze sterk voelbaar.

Al jaren wordt er kritisch gekeken naar deze splitsing tussen 'hoog' en 'laag', en vooral het vroege moment waarop de keuze moet worden gemaakt. Het recente voorstel van SCP (Vogels et al., 2021) en Onderwijsraad (2021) voor een langer durende en breder samengestelde brugklas is er op gericht dit moment uit te stellen. Maar het beoogde doel in deze discussie is dan vaak het vergroten van het aandeel leerlingen dat het 'algemeen' vormend onderwijs gaat volgen. Het dominante schema van hoog/laag en kansarm/kansrijk wordt daardoor eerder versterkt dan tegengegaan. Deze focus laat immers onderbelicht dat het beroepsonderwijs in principe prima mogelijkheden biedt voor kansrijke leer- en levensloopbanen (zie brochure Doorstroombeleid).

Het voortgezet onderwijs kent een niveau-indeling naar de schoolsoorten vmbo, havo en vwo. *Binnen* het vmbo bestaan er maar liefst vijf niveaus. Het Nederlandse onderwijs selecteert hierop zoals gezegd vroeg, eerder dan de meeste postindustriële landen. In het huidige stelsel worden leerlingen op ongeveer 12-jarige leeftijd op niveau geselecteerd voor het voortgezet onderwijs, op basis van een mix van Cito-score en schooladvies. In feite ligt dit moment nog eerder, doordat CITO-tussentoetsen in de laatste twee jaar van de basisschool al voorsorteren op deze selectie. De school kan een dubbeladvies geven (bijvoorbeeld vmbo/havo; havo/vwo), maar dat gebeurt steeds minder, zelfs als de Cito-score dat zou toelaten. Binnen het vo neemt daarnaast het aantal brede brugklassen de laatste tijd gestaag af, vooral onder invloed van de concurrentie tussen scholen (marktwerking) (Vogels et al., 2021): veel ouders, met name die van vwo-leerlingen, geven (net als veel leerlingen zelf) de voorkeur aan smalle (categorale) brugklassen. En toenemend ook aan categorale scholen. De bestaande bredere brugklassen beslaan twee schoolsoorten ('dakpanklassen') en duren veelal slechts één jaar. Voor leerlingen met een lager advies hebben ouders een voorkeur voor een dakpanklas. Veel ouders van leerlingen met een vmbo-t/mavo-advies hebben voorkeur voor een categorale mavo.

De selectie en differentiatie aan het begin van het voortgezet onderwijs is dusdanig doorgesloten, dat er onvoldoende sprake is van goede toegankelijkheid, van kansgelijkheid in het onderwijs en van een bijdrage aan sociale cohesie (Onderwijsraad, 2019). Volgens de Onderwijsraad doen deze doorgesloten selectie en differentiatie geen recht aan daadwerkelijke verschillen in capaciteiten. Het schooladvies leidt tot veel stress of teleurstelling en benadeelt laatbloeiers. Vandaar dat er al lang wordt gestreefd naar uitstel van dit selectiemoment en dat recent de aandacht voor dubbeladviezen en brede brugklassen is toegenomen. De beschikbare speelruimte voor po-scholen heeft voornamelijk betrekking op het opstellen van schooladviezen, daarnaast hebben vo-scholen de ruimte om leerlingen op een hoger niveau te plaatsen dan het schooladvies (Korpershoek et al., 2016).

Deze brochure heeft als doel om te wijzen op mogelijkheden om het keuzemoment uit te stellen en te verbeteren, met het oog op de ontplooiing van de leerling en daarmee op het vergroten van kansgelijkheid en het

tegengaan van segregatie. We gaan in op de overgang tussen primair en voortgezet onderwijs en focussen op de brede brugklas en 10-14 initiatieven. We stellen de vraag centraal hoe de leerling perspectief en ondersteuning kan worden geboden in zijn/haar leerloopbaan. Meer afstemming tussen het primair en voortgezet onderwijs in het onderwijsaanbod en de begeleiding van leerlingen lijkt een belangrijk en veelbelovend middel om het schakelmoment tussen het primair en voortgezet onderwijs te versoepelen. Daarbij spelen op dit moment twee mogelijkheden: meer brede brugklassen en initiatieven voor 10-14 jarigen.

1 De meerwaarde van een brede brugklas

Recentelijk benadrukken meerdere onderzoeken en adviezen het belang van een bredere en langere brugklas (bijvoorbeeld Vogels, Turkenburg & Herweijer, 2021; Onderwijsraad, 2021). Een brugklas die breder is samengesteld (over de hele breedte vmbo-vwo) en langer duurt (2 of 3 jaar) zorgt voor een latere selectie. Een latere selectie vergroot kansengelijkheid en vermindert potentieel onderwijssegregatie (naar onderwijsniveau, maar daarmee ook naar sociale achtergrond).

De bedoeling van een driejarige brugperiode over de volle breedte van het VO, zoals de Onderwijsraad (2021) die voorstelt, is alle leerlingen een gedeelde basis te geven om goed te kunnen functioneren in de maatschappij. Denk hierbij aan basiskennis en -vaardigheden voor Nederlands, Engels en rekenen/wiskunde. Een gewenste opbrengst van een driejarige geïntegreerde brugperiode is verder het bevorderen van burgerschap en tegengaan van segregatie door leerlingen van verschillende niveaus en achtergrond langer samen op school te laten zijn. Dat maakt gezamenlijke activiteiten mogelijk tussen leerlingen met verschillende achtergrond, over de hele breedte van het spectrum (Onderwijsraad, 2021). Daarnaast zou de brugperiode een fase van studie- en beroepsoriëntatie en -keuze moeten zijn. Een driejarige brugperiode moet leerlingen meer tijd en mogelijkheden geven om te ontdekken welk soort onderwijs het beste bij hen past. Pas na deze periode worden leerlingen dan geselecteerd voor één van de onderwijsniveaus. Dit vergroot de kans dat leerlingen in de bovenbouw en na de middelbare school terecht komen in onderwijs dat aansluit op hun capaciteiten en interesses.

In het plan wordt differentiatie in schoolsoorten (*tracks*) vervangen door differentiatie binnen scholen en leergroepen. Vakken moeten op verschillende cognitieve niveaus worden aangeboden. Leraren moeten (kunnen) differentiëren qua leertijd, instructie, aandacht, begeleiding, lesmateriaal en activiteiten. De Onderwijsraad bepleit daarbij ruimte voor extra activiteiten voor cognitief sterke leerlingen. Door in de brugperiode (onderdelen van) vakken op een hoger cognitief niveau aan te bieden en te variëren in inhoud, proces, product en omgeving, kan het onderwijs inspelen op hun behoeften. Dit wordt in een enkel voorbeeld ook voor het vmbo aanbevolen. Deze nadruk is begrijpelijk, omdat juist ouders van cognitief sterkere kinderen (met name vwo) een sterke voorkeur hebben voor smalle brugklassen (en categorale scholen dan wel vestigingen). Toch is het opvallend dat men verder nauwelijks ingaat op wenselijkheid en mogelijkheden extra aandacht en ondersteuning te geven aan kansarme leerlingen. Zo wordt Verlengde Leertijd in de vorm van extra lessen en ondersteuning, waar in veel gemeenten al jaren mogelijkheden voor zijn, niet genoemd.

De Onderwijsraad stelt in dit advies een stelselwijziging voor om het effect op kansenongelijkheid en segregatie van de concurrentie tussen scholen en het keuzeproces van ouders te voorkomen. Men kan zich afvragen of een dergelijke ingrijpende systeemwijziging nodig, wenselijk en mogelijk is (Kirschner & Scheerens, 2021). Kunnen docenten zo'n brede spreiding in de klas aan? Is dat voor kansarme leerlingen eigenlijk wel het beste? In landen waar geïntegreerd onderwijs tot 15 jaar bestaat zie je toch vaak *streaming* optreden, waarbij leerlingen bij elkaar gezet worden op basis van (ingeschat) niveau. Juist omdat dat niet zichtbaar is in formele scheidingen, kan het effect voor leerlingen sterk zijn ('zie je wel') en lastig te repareren. Waarschijnlijk hebben leerlingen in het praktijkonderwijs en op de lagere vmbo-niveaus meer aan een 'kansklas' (De Rijke, 2021): kleinere klassen, een goede, geïnteresseerde leraar en een langere doorlooptijd (3 in plaats van 2 jaar) geven hen optimale mogelijkheden alsnog in een (hogers) vmbo-opleiding te kunnen instromen. Met meer tijd en aandacht kunnen leerlingen vaak meer bereiken dan op basis van de Citoscore werd verwacht (De Rijke, 2021). Dit zou binnen de

huidige regelgeving al kunnen, al moet het begrip zittenblijven worden vermeden. Ook zijn in het huidige stelsel al bredere (tweejarige) brugklassen mogelijk, waarin maximaal twee schooltypen (vmbo/havo; havo/vwo) gecombineerd worden (dakpanconstructie). De trend dat het aantal scholen dat deze brugklassen aanbiedt sterk terugloopt, kan en zou moeten worden omgekeerd binnen de huidige regelgeving. Dat kan alleen als ook het keuzeprocess beïnvloed wordt. Voor ouders zijn twee elementen daarin belangrijk. In de eerste plaats het risico op afstroom, dan wel de mogelijkheden voor opstroom. Voor leerlingen met een hoog (vwo-)advies hebben ouders een voorkeur voor een categorale brugklas, net als veel leerlingen. Ze zijn bang dat in een bredere brugklas docenten bij leer- of gedragsproblemen eerder zullen besluiten tot afstroom. Dit wordt versterkt door het tweede element: de klasgenoten. Men wil een klas met 'gelijkgestemden', ook al ziet men tegelijk wel de maatschappelijke nadelen daarvan. Men is bang dat zwakkere leerlingen de prestaties omlaag halen en de aandacht van de docent opslokken. Met name leerlingen van de beroepsgerichte leerwegen in het vmbo zijn wat dat betreft niet populair. Vandaar dat er naast categorale vwo-scholen en – vestigingen (met name gymnasia) ook veel categorale mavo-scholen en -vestigingen zijn, vooral in de grote steden. Met name dit tweede element draagt sterk bij aan het segregerende effect van de marktwerking (Vogels et al., 2021). Vogels et al. wijzen er op dat het realiseren van socialisatiedoelen en burgerschapsvorming makkelijker is in gemengde scholen, maar dat de mix in de leerlingenpopulatie beperkt moet zijn: bij al te grote verschillen dreigen deze doelen juist minder te worden gerealiseerd. Docenten worstelen soms met sociale verschillen in de klas of het bespreken van controversiële en gevoelig liggende onderwerpen (Sijbers et al. 2015).

Een discussie over stelselherziening kan het nadenken over en werken aan een andere, meer fundamentele aanpak van de problemen van tegenvallende prestatieniveaus en ongelijkheid in het onderwijs in de weg zitten. Zo'n fundamentele aanpak komt neer op het primair aanpakken van ongelijkheid door effectiever onderwijs in po en vo, waardoor de prestaties van alle groepen kunnen verbeteren (Kirschner & Scheerens, 2021). Ook wijzen ze erop dat er meer goed opgeleide leraren moeten komen en dat de veel te hoge werkdruk moet worden aangepakt.

2 Een nieuwe aanpak: 10-14 onderwijs

Er zijn ook andere aanpakken gericht op het tegengaan van effecten van te vroege keuzes. Vanuit het onderwijsveld zelf is een meer experimentele aanpak geïnitieerd: initiatieven voor 10-14 onderwijs, die op verschillende wijze werken aan een soepele overstap tussen het primair en voortgezet onderwijs (Inspectie, 2021; Exalto et al., 2021). De Onderwijsraad (2019) ziet in dit model grote mogelijkheden, al wordt het in het 2021 advies niet genoemd. In het huidige regeerakkoord wordt deze mogelijkheid expliciet genoemd en experimenteerruimte geboden. De eerste school met 10-14 onderwijs is gestart in 2012, de tweede in 2016 en in het schooljaar 2017/18 kwamen daar nog eens vier initiatieven bij. Met ingang van het schooljaar 2018/19 zijn nog eens zes nieuwe 10-14 initiatieven gestart. Naast het verbeteren van de overgang en het uitstellen van selectie is overigens met name in krimpregio's ook het vergroten van de 'massa' aan leerlingen een achterliggend motief (Exalto et al., 2021). Het is een manier om de concurrentie tussen vo-scholen te beïnvloeden.

Feitelijk gaat het hier om integratie van het laatste twee jaar van de basisschool met de eerste jaren van de school voor voortgezet onderwijs. Er wordt daarbij gekozen voor verschillende groepssamenstellingen en het uitstellen van de niveaukeuze voor het vo. Er zijn verschillende varianten. Soms zit men op een aparte locatie, meestal doet men het eerste deel op de po-school en het tweede deel op de vo-school. Er zijn zowel initiatieven binnen een schoolbestuur met po en vo scholen, als in samenwerking tussen een po- en vo-bestuur. Vaak richt men zich op alle leerlingen van de participerende basisschool, soms op een deel. Zo zijn er projecten die zich specifiek op lwoo (leerwegondersteunend) onderwijs richten.

Er zijn verschillende manieren waarmee de initiatieven de overstap van het primair naar het voortgezet onderwijs willen versoepelen: alvast kennismaken met de vo-locatie, al eerder vo-vakken volgen, meer en makkelijker overleg tussen leraren van primair en voortgezet onderwijs, het aanleren van belangrijke vaardigheden voor het voortgezet onderwijs, warme overdracht. Er is in wisselende mate sprake van vernieuwing van onderwijsconcepten: vakoverstijgend en thematisch werken, geleidelijke overgang po-vo en gepersonaliseerd onderwijs. In sommige projecten is burgerschapsvorming een expliciet aandachtspunt.

De inspectie wijst op de risico's van deze vooralsnog wettelijk niet geregelde onderwijsvorm (zoals het mogelijk ontstaan van twee nieuwe overgangsmomenten in resp. groep 7 en na het traject). Ouders en leerlingen zijn vooralsnog heel tevreden (Exalto et al., 2021).

3 Aandachtspunten

Om een langere en bredere brugperiode of 10-14 initiatieven succesvol vorm te geven vanuit het perspectief van kansenbevordering en het tegengaan van segregatie, is voor de scholen het volgende van belang:

- **Gebruik mogelijkheden:** richt zoveel mogelijk brede brugklassen van minimaal twee schooltypen in (dakpanconstructie) dan wel behoudt deze. Er kan daarbij gebruik gemaakt worden van de subsidieregeling Heterogene brugklassen (onderdeel van het Nationaal Programma Onderwijs, dat is gericht op herstel en ontwikkeling van het onderwijs tijdens en na corona). Besteed daarbij wel expliciet aandacht aan onderwijskwaliteit, differentiatie en optimale talentontwikkeling, alsmede de schoolcultuur. Maak dit ook duidelijk aan ouders. Ook gemeentes kunnen hier een stimulerende rol spelen. Zorg er in ieder geval dat voor leerlingen met een dubbeladvies ook een passende 'dakpanklas' beschikbaar is.
- **Warme overdracht:** Om beleid en praktijk van de brede brugklas (en 10-14 initiatieven) te verbeteren is informatie nodig en meer ketenverantwoordelijkheid voor de schoolloopbanen van leerlingen. Een onderwijskundig rapport en gesprekken tussen leraren uit het basisonderwijs en voortgezet onderwijs kunnen hierin voorzien (Onderwijsraad, 2021). Zo'n rapport omvat de basisgegevens op het gebied van leerresultaten, onderwijsloopbaan, sociaal-emotionele ontwikkeling, leer- en werkhouding en eventuele extra ondersteuningsbehoeften. Ook het terugkoppelen van schoolloopbanen in het vo naar de po-school is belangrijk, omdat hierdoor inzicht ontstaat over de juistheid van afgegeven schooladviezen (Korpershoek et. al., 2016).
- **Studiebegeleiding en Loopbaanoriëntatie.** Een brede brugklas moet geen 'eenheidsworst' worden. Meer geïndividualiseerde leertrajecten vereisen aandacht voor studiebegeleiding. Na de brugklas (of een 10-14 traject) volgen keuzes voor opleidingstype/niveau en voor beroepsrichting (vmbo), dan wel vakkenpakket (vo). Begeleiding moet zich richten op talentherkenning en globale vak- en beroepenoriëntatie. Met name voor havo en vwo is dit relatief nieuw. Belangrijk is dat docenten consequent vorm geven aan hoge verwachtingen van wat leerlingen kunnen. Ook is belangrijk te voorkomen dat het onderwijs teveel gericht wordt op abstracte algemene vorming. Er is aandacht nodig voor betekenisgeving (Volman, 2011) en voor zowel kennis en vaardigheden (waaronder leervaardigheden) als leerhouding en gedrag.
- **Differentiatie.** Voorwaarde voor een succesvolle brede brugklas is dat leraren daadwerkelijk de ruimte krijgen en de competenties hebben om gedifferentieerd les te kunnen geven. Dat betekent enerzijds meer maatwerk, maar anderzijds ook het voorkomen van een gedifferentieerde hoog-laag stroom. Verruim ook mogelijkheden voor 'kansklassen' en meer variatie in 'doorstroomtijd' De kwaliteit van de leraar is voor differentiatie essentieel. Maar ook de rol van de schoolleiding is van belang (Inspectie van het Onderwijs, 2020; Denessen, 2011).
- **Veel aandacht aan participatie en interactie binnen de school en klas.** Brede brugklassen en 10-14 trajecten zijn meer divers qua samenstelling, zowel qua niveau als sociaal-culturele achtergrond. Dat betekent niet vanzelf dat leerlingen elkaar ook ontmoeten en soepel met elkaar omgaan. Extra aandacht voor participatie en interactie binnen de school is daarvoor noodzakelijk (De Jong & Nelis, 2018). Dit speelt temeer daar juist de gemengde leerlingpopulatie voor ouders (en leerlingen) een belangrijk element is in de schoolkeuze.

4 Slotwoord

Vroege keuzedwang en selectie op onderwijsniveau is een belangrijke factor in het bestendigen van kansenongelijkheid en segregatie. Het uitstellen van de keuze via brede brugklas en 10-14 initiatieven zal zeker een bijdrage kunnen leveren aan het voorkomen hiervan, maar vereist ook een langdurige en ingrijpende verandering, met de nodige risico's. Rekening houdend met de genoemde aandachtspunten kan de brede en langere brugklas (en de 10-14 trajecten) een daadwerkelijke bijdrage leveren aan vergroten van kansen door het uitstellen van keuzes (meer ruimte voor 'laatbloeiers'), hogere verwachtingen en het verbeteren van begeleiding. Doordat leerlingen van verschillend niveau en achtergrond langer bij elkaar blijven levert de brede brugklas ook een potentiële bijdrage aan het verminderen van segregatie door meer gemengde scholen. Dat er mogelijkheden zijn de trend naar afname van het aanbod aan brede (dakpan)klassen te keren, blijkt onder andere uit de grote respons (november 2021) op de eerder genoemde subsidieregeling Heterogene Brugklassen.

Wat betreft het tegengaan van (de effecten van) segregatie is burgerschapsonderwijs belangrijk. Zowel po als vo hebben een wettelijke opdracht bij te dragen aan burgerschapsvorming, dat wil zeggen actief burgerschap en sociale cohesie. In het voortgezet onderwijs worden obstakels gesignaleerd voor het vervullen van deze burgerschapsopdracht, met name omdat vroege selectie en toenemende voorsortering kunnen leiden tot een fysieke scheiding van groepen leerlingen, waardoor het lastig is elkaar te ontmoeten (Inspectie van het Onderwijs, 2018). Geregeld komt naar voren dat vo-leerlingen relatief weinig kennis op dit terrein hebben (en vmbo-leerlingen nog wat minder). Daarbij denkt men veelal aan feitelijke kennis. Zorgelijker is wellicht dat veel jongeren ook veel minder het gevoel hebben in een democratische rechtstaat te leven, waarbij ook hier dit in sterkere mate geldt voor vmbo-leerlingen (Van der Meer et al., 2021). In hoeverre dit ook een effect is van ervaren ongelijkheid en segregatie binnen en buiten het onderwijs wordt nauwelijks gethematiseerd. Een inhoudelijke analyse voert hier te ver (maar zie bijvoorbeeld Sijbers et al., 2015; Nieuwelink et al., 2016; Onstenk, 2018). Wat betreft de overgang po-vo in de brede brugklas (dan wel 10-14 onderwijs) zou gewerkt moeten worden aan een doorlopende leerlijn, waarin zowel kennis, vaardigheden als waarden een rol spelen. Het is hoe dan ook belangrijk dat juist in een brede brugklas aandacht wordt besteed aan de voorbereiding op de pluriforme samenleving. Dan gaat het om redzaamheid, veerkracht en burgerschapsonderwijs. Een brede brugklas betreft bijna per definitie een gemengde school. Dat maakt juist dit onderwijs een essentiële oefenplek.

Literatuur

- Dam, G. ten & M. Volman (1999). *Scholen voor sociale competentie. Een pedagogisch-didactische benadering*. Lisse: Swets & Zeitlinger.
- Denessen, E. (2011) *Verantwoord omgaan met verschillen: Sociaal-culturele achtergronden en differentiatie in het onderwijs*. Oratie Universiteit Leiden.
- Exalto, R., G. Damstra, T. Klein, A.L. van der Vegt, S. Weijers (2021) *Monitor 10-14 onderwijs. Eerste tussenrapportage*. Utrecht: Oberon
- Inspectie van het Onderwijs (2021). *10-14-onderwijs. Een onderzoek naar twaalf 10-14-initiatieven. Bevindingen en aanbevelingen voor onderwijs, kwaliteitszorg, wet- en regelgeving en toezicht*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs
- Jong, M. de & H. Nelis (2018) *Help, onze school is gekleurd! De toekomst begint in het onderwijs!* Amsterdam: Nijgh en Van Ditmar.
- Kirschner, P & Scheerens, J. (2021) *Progressief Achteruit. Zwartboek over de last van slechte ideeën voor het funderende onderwijs*. <https://www.kirschnered.nl/wp-content/uploads/2021/09/Zwartboek-over-de-Last-van-Slechte-Ideeen-voor-het-Funderende-Onderwijs-progressief.pdf>
- Korpershoek, H., C. Beijer, M. Spithoff, H.M. Naaijer, A.C. Timmermans, M. van Rooijen, J. Vugteveen, M.-C. Opendakker (2016) *Overgangen en aansluitingen in het onderwijs. Deelrapportage 1: reviewstudie naar de po-vo en de vmbo-mbo overgang*. Groningen GION Onderwijs/Onderzoek
- Meer, T. van der, F. Wanders, P. Thijs, L. Mulder, E. Aizenberg,, G. ten Dam & H. van de Werfhorst (2021) *Democratische kernwaarden in het voortgezet onderwijs. Adolescentenpanel Democratische Kernwaarden en Schoolloophbanen jaar 2 - 2019/2020*. Amsterdam: Universtiet van Amsterdam
- Nieuwelink, H., M. Boogaard, A.B. Dijkstra, E.J. Kuiper & G. Ledoux (2016) *Onderwijs in burgerschap: wat scholen kunnen doen. Lessen uit wetenschap en praktijk*. Amsterdam: Kohnstamm Instituut.
- Onderwijsraad (2019) *Doorgeschoten differentiatie in het onderwijsstelsel*. Den Haag: Onderwijsraad
- Onderwijsraad (2021). *Later selecteren, beter differentiëren*. Den Haag: Onderwijsraad.
- Onderwijsraad (2021a). *Grenzen stellen, ruimte laten. Artikel 23.Grondwet in het licht van de democratische rechtsstaat*. Den Haag: Onderwijsraad.
- Onstenk, J (2018). *Geïntegreerd pedagogisch handelen in voortgezet en beroepsonderwijs*. Bussum: Coutinho
- Sijbers, R., S. Elfering, M. Lubbers, P. Scheepers & M. Wolbers (2015). *Maatschappelijke thema's in het onderwijs. Hoe moeilijk is dat?*Nijmegen: Radboud Universiteit (its).

Volman, M. (2011). *Kennis van betekenis. Betrokkenheid als kwaliteit van leerprocessen en leerresultaten*. Oratie Universiteit van Amsterdam

Vogels, R., M. Turkenburg & L. Herweijer, (2021) *Samen of gescheiden naar school. De betekenis van sociale scheiding en ontmoeting*. Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.

Colofon

Tekst: Jeroen Onstenk

Publicatiedatum: november 2021

Logo: René de Haan

Dit is een uitgave van het Landelijk Kenniscentrum Gemengde Scholen.

Mocht u na het lezen van deze brochure meer informatie willen hebben over het mengen van scholen in het algemeen, dan kunt u terecht op www.gemengdescholen.nl. Ook voor ondersteuning of advies kunt u bij het Kenniscentrum Gemengde Scholen terecht.

